

INTERVJU SA LJINDITOM CENA

Priština | Datum: 3. maj 2018.

Trajanje: 27 minuta

Prisutni:

1. Ljindita Cena (Intervjuisana)
2. Aurelja Kadriu (Vodila intervju)
3. Donjeta Beriša (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Aurelja Kadriu: Okej, ako biste mogli da se predstavite i opišete nam neke uspomene iz detinjstva, čega se sećate? Dakle, vaše porodično poreklo, mesto gde ste odrasli, gde ste rođeni? I priče kroz koje se sećate detinjstva, ili onih kojih se sećate iz detinjstva?

Ljindita Cena: Ja sam Ljindita Cena, iz Orahovca sam. Diplomirana sam pravnica. Radim na jednom USAID-ovom projektu. Osnovnu i srednju školu sam završila u mestu gde sam rođena, u Orahovcu, od '97. sam u Prištini na studijama. Prvo ću izdvojiti period pre rata i posle rata. U periodu pre rata, dakle '97. sam upisala Medicinski fakultet, tu imam kako lepe, tako i ružne uspomene. Zato što kad sam startovala kao student, počela sam s demonstracijama (smeje se). Studentski protesti koji su se održali u oktobru '97. Tu sam dakle počela da se uključujem u proteste.

Aurelja Kadriu: Da li možemo da ne pređemo na to, da ostanemo malo kod, kod vaše lične priče, vaše detinjstvo, vaša porodica, u kakvoj ste porodici odrasli, kakvo je mesto u kome ste odrasli, čega se sećate iz detinjstva?

Ljindita Cena: Onda, moje detinjstvo, tada je bilo drugačije vreme, nismo imali telefone, društvene mreže i te stvari koje danas više koristimo, više smo se bavili drugim stvarima, raznim igrama koje smo sami improvizirali. Nas je petoro dece, imam i dve druge sestre i dva brata. Ja sam srednja, dvoje starijih {pokazuje dva prsta} i dvoje starijih. Mesto gde sam rođena obično je poznato po... tamo ljudi rade, bave se, obrađuju zemlju, poznato je grožđe iz Orahovca (smeje se) ne samo na Kosovu nego i u inostranstvu. I mi smo se kao deca trudili da pomognemo porodici koliko smo mogli.

Završili smo osnovnu školu, završila sam normalno u zgradi, međutim srednju školu, sećam se da nisam znala ni kako izgleda zgrada srednje škole jer nijedan dan nismo, nismo završili unutar školske zgrde, nego po privatnim kućama¹. Izuzetno teški uslovi, ali volja i interesovanje za školovanje su bili dosta veliki.

Aurelja Kadriu: Da li ste radili u vinogradima kao dete?

¹ Do 1991. godine, nakon što je Slobodan Milošević doneo zakon kojim je srpski jezik postao službeni jezik Kosova i nakon uklanjanja svih Albanaca iz javnih službi, Albanci su takođe isključeni iz škola. Reakcija Albanaca je bila stvaranje paralelnog sistema obrazovanja čiji su domaćini uglavnom bili privatni domovi.

Ljindita Cena: Kao dete da, da...

Aurelja Kadriu: Da li se sećate...?

Ljindita Cena: Ali je više bilo zbog zabave, više smo izlazili kako bi se igrali tamo u prirodi. Tako da smo se trudili da pomognemo koliko smo mogli kao deca ili da nešto ne pokvarimo (smeje se), [neki] alat ili tako nešto. Inače, tu i veliki i mali, pričam o vremenu pre rata, Orahvčani su živeli od poljoprivrede. Obogatili su se od njive, jer su mnogo radili. Ali je tada i poljoprivreda napredovala, bilo je koristi. Dakle, živeli su od, od poljoprivrede.

Aurelja Kadriu: Da li se sećate nekog posebnog segmenta iz rada u vinogradima, dakle onako kao velika porodica?

Ljindita Cena: Najinteresantnije je vreme berbe grožđa (smeje se). Gde je cela porodica bila mobilisana kad smo imali neku narudžbinu, jer su trgovali i u inostranstvu i dolazili su drugi članovi, dakle stričevi, deca stričeva, dakle celo je naselje dolazilo. Dolazili su kod nas da nam pomažu do izvesnog vremena kad je trebalo da se uzme grožđe i da se izveze u inostranstvo. Isto tako smo i mi njima vraćali...

Aurelja Kadriu: Išli ste da im pomažete?

Ljindita Cena: Da, išli smo da im pomažemo. Osim posla, bilo je i zabave, jer ne znam kako da vam opišem kad, kad ne doživiš sam, to je, da kažem kratko i jasno veliko zadovoljstvo (smeje se).

Aurelja Kadriu: Srednju školu ste rekli da ste završili po kućama?

Ljindita Cena: Da.

Aurelja Kadriu: Da li možete da nam kažete kakav je bio paralelni sistem u Orahovcu, mi imamo neku ideju, ali ta ideja je više bazirana na pričama koje smo radili u Prištini i baš me interesuje kako je bilo u Orahovcu?

Ljindita Cena: U Orahovcu ta kuća-škola gde sam, gde sam ja dakle nastavila srednju školu...

Aurelja Kadriu: Koji smer?

Ljindita Cena: Prirodni.

Aurelja Kadriu: Aha, gimnazija?

Ljindita Cena: Gimnazija, da. Bila je, što sad zovu naselje *škive*² (smeje se) da ne pominjem to, ali postoji. Bila je jedna stara kuća. Skoro smo svakog dana čekali {gleda i pokazuje glavom gore} da nam padne plafon ili da padnu zidovi. Klupa normalno da nije bilo, ali bile su daske gde smo sedeli i sveske i knjige smo držali u rukama. Nije bilo mnogo literature, više smo hvatali, dakle, beleške sa nastave koje su držali nastavnici i table su bile improvizirane. Ali, držali su nekoliko smena u istoj kući.

Danas, dakle, postoji cela generacija koja je završila srednju školu u toj kući-školi. Nažalost, ne znam da li još uvek postoji ta kuća, jer je bila mnogo stara, računaj 20 godina ranije, pričamo o nečemu što se desilo pre 20 godina. Ali, učenje, dakle izašle su generacije skoro... sad imaju sve uslove, imaju škole, imaju laboratorije, imaju stvari koje su potrebne školi, ali učenje je opalo. Dok je tada u razredu bilo više odličnih učenika nego slabih. Postojala je motivacija, velika motivacija.

Aurelja Kadriu: Da li se sećate, kada razmislite unazad, kako je to bilo, kako se to manifestovalo u društvu, činjenica da ste išli u privatnu kuću, a ne u školsku zgradu. Pretpostavljam da ste u osnovnoj školi, sigurna sam da ste rekli, mislili da ćete pohađati srednju školu u školskoj zgradi koja je bila ozbiljnija, sa salom za fizičko, a onda ste se našli u privatnoj kući.

Ljindita Cena: Da, teško je, teško je, jer preći iz učionice u sobu u kuću koja je improvizovana kao učionica je teško, morali smo da se suočimo sa tom činjenicom. Znali smo tada kako živimo, znali smo kako za nas postoje zabranjene stvari. Ali, našu volju za obrazovanjem niko nije mogao da uspori. I to je upravo bilo više ohrabrenje nego prepreka, na primer, koja bi sprečila da se ide u srednju školu, na primer, roditelji decu zbog uslova života, međutim ne, više su ih gurali roditelji i drugi ljudi...

Aurelja Kadriu: Šta su vam rekli roditelji o celoj ovoj situaciji ili nastavnicima?

Ljindita Cena: Da, nastavnici, mislim da smo bili motivisani, čak i naši roditelji, imali smo podršku roditelja. Ali bilo je teško jer svaki put, kao što sam rekla, nije bilo ni knjiga, možda zbog vremena, ali i zbog finansijske nemogućnosti, nije bilo mnogo literature. Znamo za vreme kada nismo mogli ni da nosimo knjige zbog kontrole. Ali, uvek smo imali podršku i ohrabrenje: "Iako to nije [školska] ustanova u kojoj treba da učite, trebalo bi da se obrazujete i završite u ovom prostoru privatne kuće".

Aurelja Kadriu: Orahovac, da li je bio više etnički mešoviti?

Ljindita Cena: Da, da. U Orahovcu, sećam se u Orahovcu, znam da smo imali komšije Srbe i Bosance i nikada nismo imali problema.

Aurelja Kadriu: Kako je bilo živeti u jednom takvom multikulturalnom ambijentu?

² Pogrdni izraz koji Albanci koriste za Srbe.

Ljindita Cena: Kao dete se sećam da je bilo dobro. Nikada nismo imali problema, mi smo se kao deca igrali i sa drugim zajednicama. Kupovali su grožđe ili nešto drugo od, od Albanaca i obrnuto, i Albanci od njih. Desilo se i da su se družili, pili kafu, sedeli zajedno, radili su zajedno. Sve dok nije došlo vreme da...

Aurelja Kadriu: Da li se vi sećate, da li ste se vi družili s decom iz srpske zajednice na primer, ili?

Ljindita Cena: Ne lično, jer su oni obično živeli u stanovima. A mi smo živeli po kućama, možda su bile blizu, ali nismo se direktno mešali s njima. Ali ta deca, moji vršnjaci, ta deca su imala priliku. Posebno oni koji su živeli u kolektivnim zgradama, tamo su bili Albanci, Bosanci i Srbi i naravno zajedno su koristili prostor ispred zgrade, igrali su se zajedno, igrali su fudbal i...

Aurelja Kadriu: Interesuje me, da li imate neki, neki jasan trenutak u sećanju kada je došlo do razdvajanja, šta, šta se desilo? Zašto...?

Ljindita Cena: Ne. U to vreme, nažalost, nisam bila tamo, bila sam ovde u Prištini i studirala. Ali znam da je bilo teško i njima kao i nama, jer, na primer, ne krivim svoje komšije da su mogli nešto da urade ili... tako se desilo {sleže ramenima}, politika (smeje se).

Aurelja Kadriu: A kako, kako se desilo da vi dođete u Prištinu na studije, zašto baš medicina, i šta?

Ljindita Cena: E zašto baš medicina, pa da postanem doktorka (smeje se). Više je [uticala] okolina, porodica, porodica me je gurala jer smo imali i neke poznanike koji su bili u medicini, znači doktori. Dakle, "Prati njihov put, dobro je biti lekarka, doktorka", i ja sam se složila s tim. Konkurisala sam, primili su me. Išla sam jedno tri godine. Onda sam prekinula, videla sam da nisam za medicinu ili medicina nije za mene. I dan danas kad idem u bolnicu... nisam ja za tu profesiju. Videla sam gde sam i rekla sam dosta, dok nije kasno.

Aurelja Kadriu: Kad ste došli, da li se sećate tih prvih dana kada ste kao studentkinja došli u Prištinu, vi ste se preselili u Prištinu, zar ne?

Ljindita Cena: Da, da. Sećam se manje-više jer je prošlo mnogo vremena. Ali preselila sam se u Prištinu, ja sam imala sreće što mi je sestra bila već ovde, onda sam se preselila kod nje.

Aurelja Kadriu: Zar niste bile u [studentskom] domu?

Ljindita Cena: Ne u domu, ne. Bili smo u privatnom stanu.

Aurelja Kadriu: Kakva vam je tada bila Priština?

Ljindita Cena: Priština je bila ostvarenje sna (smeje se). Mislim, nastavak školovanja, fakultet, jedva sam čekala da krenem na predavanja, ali nažalost i predavanja na Medicinskom fakultetu sam pohađala privatno, u privatnoj kući jer je fakultet bio zatvoren za Albance.

Aurelja Kadriu: Gde je Medicina imala...

Ljindita Cena: Negde na Sunčanom bregu, tamo je bilo...

Aurelja Kadriu: Samo na Sunčanom bregu, ili ste se kretali?

Ljindita Cena: Na Sunčanom bregu, na Sunčanom bregu. Dakle, završila sam tri godine Medicine, ali bolnicu nisam očima videla (smeje se), nikakvu praksu u bolnici nismo imali.

Aurelja Kadriu: Koje godine ste počeli?

Ljindita Cena: '97.

Aurelja Kadriu: '97. ste počeli?

Ljindita Cena: '97. da, '97. do '99. sam bila studentkinja Medicinskog fakulteta.

Aurelja Kadriu: Kakva je bila '97. za vas, ranije ste pomenuli da ste se angažovali u protestima odmah kad ste došli?

Ljindita Cena: '97. da, samo što sam došla, tada u vreme... bio je Aljbin Kurti³ i ovi aktivisti, možda se ne sećam nečijeg imena, ali organizovali su studentske proteste. Ako ne grešim, bio je 1. oktobar ili kasnije. I ja tada možda nisam ni poznavala dobro naselja Prištine jer je bio početak. Ali pomogli su mi oni ljudi gde sam stanovala i htela sam i ja kao studentkinja da izađem (smeši se) na demonstracije. Tu se sećam da su nas dobro tukli (smeje se) onako... Bio je to neopisiv osećaj, malo i strašno jer nismo znali ni kuda da bežimo, gde da idemo. Ali, srećom, bilo je mnogo građana Prištine koji su se javili, uputili nas, pomogli, dali nam luk, luk protiv suzavaca jer smo bili tako obliveni suzama i... I pomogli su nam da se sakrijemo kod njih kad smo bežali od srpske policije, koja nas je stalno jurila.

Aurelja Kadriu: Kakve su bile te demonstracije, mislim, da li ste bili u organizacionom savetu, ili kako?

Ljindita Cena: Ne, onako, samo kao učesnica. Nisam bila u organizacionom savetu.

Aurelja Kadriu: Da li se sećate zahteva koji su izneseni na ovom protestu?

³ Aljbin Kurti (24. mart 1975) je kosovski albanski političar i aktivista, koji je na funkciji premijera Kosova od 22. marta 2021. godine, a prethodno je tu funkciju obavljao od februara do juna 2020.

Ljindita Cena: Ne, zahtevi su skoro bili poznati od početka, da budemo nezavisni. Ja sam kao studentkinja, na primer, tražila da studije, predavanja držimo na objektima gde treba, a ne u improviziranim objektima.

Aurelja Kadriu: Da li je bilo i drugih protesta '97. osim oktobarskih?

Ljindita Cena: Bilo je, tada je stalno bilo protesta. Nakon oktobra stalno je bilo protesta.

Aurelja Kadriu: Da li ste učestvovali?

Ljindita Cena: Nije bilo protesta gde nisam učestvovala (smeje se) jer kako... ušlo mi je u krv i bilo je nemoguće da ne izađem, mobilizacija je bila mnogo velika. Nije trebalo toliko reklame ili poziva da izađemo na protest, jer je svako bio jednom nogom spreman.

Aurelja Kadriu: Da li ste na drugim protestima više počeli da se bavite organizacijom ili ste uvek samo onako učestvovali?

Ljindita Cena: Ne ne, nisam bila deo organizacije, ja sam bila samo učesnica u protestima.

Aurelja Kadriu: Da li ste išli kao grupa s Medicinskog?

Ljindita Cena: Da, onda kasnije, nakon što su počela predavanja, upoznala sam se s drugim kolegama, koleginicama i išli smo zajedno.

Aurelja Kadriu: Prelazimo na proteste '98, odnosno na mart '98, tu bih se konkretno zaustavila, pretpostavljam da ste u tom delu bili svesniji, angažovaniji. Kako je do toga došlo, kako je došlo do organizovanja martovskih, odnosno protesta sa hlebom⁴?

Ljindita Cena: Da, početkom marta znamo i svi se sećamo masakra porodice Jašari⁵ u Prekazu. Oni su bili nasukani, znate, bili su pod opsadom srpskih snaga i nisu mogli da obezbede hranu ili osnovne lekove, što im je bilo preko potrebno, jer su bili opkoljeni policijskim snagama. A onda je Forum žena Demokratskog saveza Kosova koji je uputio poziv za mobilizaciju i okupljanje što većeg broja žena i devojaka, da im se bar pošalje hleb i osnovni lekovi ljudima koji su bili zatočeni u Prekazu.

⁴Protest "Hleb za žene i decu Drenice", koji je počeo nakon masakra u Prekazu u martu 1998. godine, organizovala je grupa žena koje su imale za cilj da podignu svest i da reaguju protiv politike i tadašnje jugoslovenske ideologije.

⁵Napad na Prekaz, takođe poznat kao masakr u Prekazu, bila je operacija koju je vodila Specijalna antiteroristička jedinica Srbije 5. marta 1998. godine, kako bi zarobila borce Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) koje Srbija smatra terorističkom organizacijom. Tokom ove operacije ubijeni su vođa OVK Adem Jašari i njegov brat Hamez, kao i još skoro 60 članova porodice, uključujući žene i decu.

Protest je bio najavljen za 16. mart 1998. Bilo je predviđeno da se krene iz Dragodana kod Američke ambasade. Tu se skupio veliki broj devojaka i žena, svaka je imala po jedan hleb u ruci i lekove, s nadom da će otići i to odneti porodicama koje su bile blokirane u Prekazu. Da ispričam dakle kako je sve teklo.

Aurelja Kadriu: Da.

Ljindita Cena: Da, dakle, na samom početku, tokom okupljanja je bilo provokacija od raznih ljudi. Ali, mi nismo stale, dakle, marš je počeo iz Dragodana, i stigli smo ovamo prema Kosovu Polju, tu blizu Poljoprivredne škole, dakle, putem su nas pratili ljudi kolima, sa srpskim registracijama. I provocirali su, vikali su, trudili su se da nas uplaše ili da nas... Ali mi nismo stale, nastavile smo našim putem, niti smo vikale, ali znale smo svrhu zašto idemo tamo.

U momentu, ne sećam se ni sama, bile su sekunde u pitanju, jedan od onih koji su provocirali uleteo je kolima među demonstrante. I tu više ne znam šta se desilo, jer sam izgubila svest, dakle, bila sam jedna od onih koji su pregaženi kolima i ne znam, ne sećam se više šta se tu desilo. Samo sam sebe videla u bolnici, s gipsom na nozi i ljude koji su bili sa mnom, koje nisam ni poznavala, niti su me poznavale ali...

Aurelja Kadriu: Da li ste bili napred tokom marša, pozadi, ili negde u sredini?

Ljindita Cena: Ja sam bila negde u sredini marša, ali sam bila sportski tip i želela sam da dam malo više doprinosa. Imali smo neke crvene trake, mi koje smo vodile računa da masa ne izađe iz reda, postojale su linije koje su određivale kuda demonstranti treba da hodaju. I imali smo crvenu traku u rukama da označimo, da znaju da je to linija kojom treba da hodaju, a ja sam bila negde u sredini marša. Znam da smo se i mi držale za ruke tako da se nismo razdvajale. Bilo je i drugih žena pored mene koje su bile uključene u to, ali moj slučaj je bio teži jer sam imala i povrede.

Aurelja Kadriu: Kada ste započeli protest, tada je nedostajalo osnovnih prehrambenih proizvoda, odakle vam ideja da uzmete hleb i odakle ste ga nabavili?

Ljindita Cena: Hleb smo uzeli tajno jer oni, zapravo protest je bio najavljen, oni su to znali, oni znaju razlog zašto idemo u Prekaz. Ali morale smo da čekamo da padne mrak i uzimale smo ga u pekarama gde smo bile redovne, ili je neko drugi dao, i svaka od nas je imala dužnost {znak navodnika} da uzme po hleb, pošto je simbolika bila da idemo u Drenicu s hlebom u rukama. Obezbedile smo na koji god način smo mogli, diskretno, da ne budemo primećene...

Aurelja Kadriu: Kako ste vi, na primer, nabavili hleb?

Ljindita Cena: Ja (smeje se), ja sam nabavila kod vlasnika stana gde sam živela. Dakle, preko njih, od njih sam tražila hleb da pozajmim i da odnesem.

Aurelja Kadriu: A kada ste krenule, da li ste verovalе da možete stići do Prekaza pešice?

Ljindita Cena: {klima glavom} Mi smo pošle da bismo stigle, iako je nekoliko kilometara u pitanju, ali mi smo pošle da stignemo i znale smo koliko je daleko i da možemo imati prepreka. Znale smo da put neće biti otvoren, ali svrha je bila da misiju završimo do kraja ili da realizujemo to što smo započele. Ali, nažalost tu se protest pokvario. Ljudi su se razišli. Onda, bilo je intervencija policijskih snaga, nažalost nije išlo do kraja.

Aurelja Kadriu: Da li ste bili na drugim protestima tokom marta? Na primer za 8. mart?

Ljindita Cena: Da, to su bili protesti pre ovih, ali ih se više ne sećam, njihove svrhe i svega. Ali znam da... Ne znam da li su bili pre ili posle ovog, ovog koji smo imali u centru Prištine, imali smo plakat sa kojeg smo čitali, pisao ih je neko drugi. Ali, svaki demonstrant je delio plakat, tu su tražena prava albanskog naroda, mislim na nezavisnost.

Aurelja Kadriu: Da li je bilo drugih protesta, da li je bilo neke druge simbolike?

Ljindita Cena: Da, posle, nakon što sam se oporavila od povrede, znači, da mi nije išlo baš najbolje jer je to bilo osetljivo mesto, moje noge, i želim da se zahvalim doktoru Agronu Pustini koji je to omogućio, koji je učinio nemoguće da mi u tim trenucima ostane blizu što više. Zato što se radilo o tome da li ću ostati invalid ili ću ponovo moći da hodam kao nekada, ali potpuno sam se oporavila. Ali imala sam sreće, i zahvaljujući pomoći lekara i ostalih je danas sam tu gde jesam i ponovo mogu da hodam.

Za vreme dok mi je noga bila u gipsu, bilo je, nikad neću zaboraviti posle ovoga, bio je protest s ključevima, da izađemo u grad s ključevima, da zveckamo ključevima i pravimo buku. Pošto nisam mogla da izađem u grad, izašla sam na balkon svog stana i {kao da drži ključeve} uradila sam svoj deo posla (smeje se). Nisam mogla da se zaustavim, to nam je bilo u krvi i znali smo svrhu i razlog zašto protestujemo i bilo je nemoguće zaustaviti se, čak i da sam htela da se zaustavim, ja... to je bilo nemoguće.

Aurelja Kadriu: Okej, ako nemate još nešto da dodate...

Ljindita Cena: Da, imam još nešto čega sam se setila dok smo razgovarale. Nedelju dana nakon nesreće, održali su se prvi opšti izbori i ja kao... čak i u tom stanju u kojem sam bila, imala sam volju i htela sam da izrazim svoju volju i glas. Uz pomoć komšija kod kojih sam živela, omogućili su mi da izađem i glasam, sa štakama i gipsom na kolenima, na nogama.

Imali smo to [biračko mesto] na Sunčanom bregu, i kada sam otišla na biračko mesto, slučajno su bile kamere, velika grupa ljudi koja je čekala da glasa, stotine i hiljade ljudi. Na tom biračkom mestu se slučajno našao i Zekeria Cana⁶ i pitao me je za moje stanje. Rekao sam mu kako se to dogodilo i on je izneo slučaj pred kamerama i dao je dobar primer. Rekao je: “Čak i sa štakama i gipsom na nogama u ovoj situaciji ona izlazi da glasa”. Bio je to poziv da narod izađe i glasa.

Aurelja Kadriu: Koji su to bili izbori, o kojoj godini pričamo?

Ljindita Cena: ‘98, 22. mart 1998, prvi opšti izbori održani u Republici Kosovo, ali ometani od strane režima, ali održani od strane albanskog naroda.

Aurelja Kadriu: Mnogo vam hvala.

Ljindita Cena: Hvala vama.

⁶ Zekeria Cana (Đakovica, 15. mart 1934 — 10. januar 2009), bio je istaknuti albanski istoričar i aktivista.